

ODMEVI NA DOGODKE

Meta Grosman

RAZMERJA MED SLIKOVNIMI IN BESEDNIMI SPOROČILI

Strokovno posvetovanje Bralnega društva Slovenije 8. 9. 2009

Bralno društvo Slovenije na mednarodni dan pismenosti organizira strokovna posvetovanja o različnih vprašanjih v zvezi z usvajanjem čim uspešnejše pismenosti za najrazličnejše potrebe. Zadnja desetletja so znanja o bralni pismenosti skupaj z eksperimentalnimi študiji o najbolj učinkovitih možnostih pouka branja dosegla tako velik obseg, da jim vse več univerzitetnih ustanov posveča posebne programe za usposabljanje učiteljev za sodoben pouk pismenosti. Vedno bolj pa prodira tudi spoznanje, da učinkoviti pouk pismenosti terja dobro poznavanje teoretskih izhodišč, ki niso le temelj vseh sodobnih oblik in sestavin pouka branja in pisanja, marveč omogočajo tudi prilagajanje pouka individualnim potrebam učencev.

Tehnološki razvoj omogoča enostavno združevanje besedil s slikovnimi gradivi in s tem nastajanje novih oblik sporazumevanja in novih žanrov besedil, ki uporabljajo oba koda izražanja. Vse pogosteje sestavljena besedila na različne načine združujejo slikovna in besedna gradiva in od bralca terjajo bolj dejavne oblike sodelovanja z besedili in predvsem večjo odgovornost pri tvorjenju pomena. Razumevanja novih oblik pismenosti zato ne moremo več graditi na

osnovi starega koncepta pismenosti kot obvladovanja bralne in pisne zmožnosti, marveč ga moramo razvijati glede na nove oblike sporazumevanja in besedilnih žanrov. To pa terja nove oblike in vsebine pri pouku pismenosti, ki bi usposabljal za kakovostno branje sestavljenih besedil ob hkratnem uspešnem razbiranju obeh kodov, besednega in slikovnega oz. vizualnega.

Obravnava razmerij med različnimi sestavi slikovnih in besednih gradiv je pomembna zato, ker se danes vsi, še zlasti pa otroci in mladi, srečujemo z branjem sporočil, ki na različne načine združujejo slikovno oz. vizualno predstavljeno gradivo z besednimi sporočili. Tako sestavljena sporočila prinašajo ilustrirana besedila, stripi, nadbesedila (hiperteksti) na računalniških zaslonih, podnaslovljeni filmi in risanke, učbeniki, razne oblike e-sporočil in reklame.

Pri vseh naštetih sporočilih kot bralci/gledalci srečujemo besedne/jezikovne sestavine v različnih razmerjih s slikovnim gradivom, pri čemer imajo besedna in slikovna gradiva različne funkcije in medsebojne povezave, oboja pa poskušajo pritegniti našo pozornost. Zato je pomembno vprašanje njunih medsebojnih razmerij in seveda dobro poznavanje

obeh sestavin sporočil in njihovih možnih funkcij: ali slikovno gradivo dopolnjuje, ilustrira ali podpira besedno sporočilo, je v dialogu z besedilom ali z njim tekmuje, ali poskuša predstaviti njegovo razpoloženje in sporočilo? Kako pomembne so v posameznih sporočilih slikovne in besedne sestavine ter kakovost njihovega razbiranja? Kako pomembno je za razumevanje uravnoteženo poznavanje obeh možnosti sporočanja? Kako nagovarjajo bralca slikovne in besedne sestavine, kakšen je njihov delež v različnih oblikah sporočanja? Katere oblike bralčevega sodelovanja s sporočilom in njegovega razumevanja spodbujajo nove ter katere tradicionalne oblike povezovanja podob in besednih sestavin? Ali uporaba vizualne podpore lahko pri mladih zavira razvoj bralne pismenosti? Kako se na tradicionalne oblike povezav med podobami in besedami, kot je npr. ilustrirana pripoved, ter na nove sestave jezikovnih in slikovnih sporočil, kot jih omogočajo nadbesedila na računalniških zaslonih, odzivajo otroci, mladi in odrasli bralci? Kako se s spoznavnim razvojem spreminja odnos mladih do tako sestavljenih sporočil in kaj vemo o njihovi interakciji pri tovrstnemu sporočanju? Kako nove vizualno podprte oblike sporočanja vplivajo na posameznikovo bralno pismenost in odnos do branja ter pisne rabe jezika? Kako bi morali načrtovati pouk pismenosti, da bi vsi učenci razvili za nove oblike sporočanja in za procesiranje 'goli' besedil potrebno bralno zmožnost? Odgovore na zastavljena vprašanja so v dopoldanskem delu posvetovanja iskale predstavitve razmerij med slikovnimi in besednimi deli sporočil pri raznih vrstah besedil, o razumevanju pomena podob in besed s perspektive naših učencev in dijakov pa je tekla beseda na okrogli mizi popoldne.

Največ dopoldanskih prispevkov je obravnavalo ilustracije in rabe podob pri ilustrirani pripovedi. Priznana slovenska

strokovnjakinja za ilustracije Maruša Avguštin je v svojem prispevku *Razmerja med slikovnimi in besednimi sporočili* spregovorila o zapletenem odnosu med besedilom, ilustratorjem in bralcem/gledalcem ter o različnih možnostih ilustratorjevega osebnega izraza kot odziva na besedilo. Z opisi izbranih ilustratorjev in njihovih posebnih pristopov k ilustraciji je osvetlila razne možnosti razmerja med ilustracijami in besedilom pri klasični ilustraciji, stripu, slikarsko obarvanih prizorih in pri dognani avtorski slikanici. Posamezne opise je predstavila skupaj s podobami, o katerih je tekla beseda. V svojem prispevku *Pisani svet slikarice* je Irena Santoro osvetlila svojevrsten preplet in spoj besednih in likovnih izraznih sredstev v slikanici kot posebni zvrsti otrokove prve knjige. Poudarila je, da so besedna in likovna sporočila v slikanici neločljivo prepletena in izžarevajo skupno sporočilo. Otroci obe sestavini razume prav v tej tesni povezanosti, ki kot nekakšen kaleidoskop možnosti pri njem spodbuja vedno sveža branja in zanj predstavlja trajen izziv, ki ga vabi k ponovnim branjem in odkrivanju razlik med različnimi branji. Dolgoletni mentor Bralne značke in njen nekdanji predsednik Jože Zupan pa je v svojem prispevku *Ilustracija – bližnjica h knjigi* spregovoril o posebni funkciji ilustracije pri spodbujanju otrokovega stika s knjigo. Svojo misel, da ilustracije vabijo otroka k branju in ga prepričajo, da vzame v roke knjigo, je pospremil z neverjetnim izborom prelepih slikanic, ki niso pustile niti trohice dvoma o tem temeljnem spoznanju in o pomenu ilustracij za otrokov odnos do knjige in branja. Stelio Villani pa nas je v prispevku *Posebno ilustrirane knjige* spomnil, da imajo grafične pripovedi v obliki lesorezov več stoletno tradicijo, ki sega vse do 15. stoletja in tedanje slikovne predstavitve *Biblie pauperum*, **B**iblie za nepismene. V 20. stoletju pa slikov-

na pripoved brez besed, poimenovana tudi grafični roman, kot posebna zvrst stripovske pripovedi vključuje lesorezne predstavitve novejših besedil, npr. Kafkovega *Procesa*.

Na dejstvo, da je človeštvo uporabljalo slikovno sporočanje že več tisočletij pred pisavo in imelo kar bogate izkušnje z ilustracijami v 19. stoletju, nas je opozorila Veronika Rot Gabrovec v svojem prispevku *Z Alico v čudežni deželi nebesednega*. Ob današnji izkušnosti mladih z elektronskimi igrkami, nadbesedili in sporočili pa se postavlja vprašanje o uporabnosti tradicionalnih metod poučevanja, ki ne zmorejo pravilno nagovoriti današnjih učencev, ki se v svojem vsakdanu ukvarjajo z drugačnimi vrstami besedil, tehnologij in oblikami opomenjanja sporočil. Med opozorili o tem, da so današnji mladi vizualno-digitalna generacija, ki se sooča z množico slikovnih besedil, se ji zdi posebej pomembno vprašanje, KAKO naj učence opozarjamo na vizualne iztočnice in jih naučimo oz. usposobimo, da bodo vizualne dražljaje opazili in jih interpretirali. Podobe lahko razumemo kot orodje za učinkovito zapolnjevanje belih lis pri razumevanju besednega teksta, kot spodbudo za razmišljanje in kot iztočnice za pogovor, ki odpira prostor brezmejne domišljije. Kako spodbuditi ustvarjanje podob ob različnih besedilih, pa je Rot Gabrovec preizkusila z izvirnimi seminarскими nalogami, ki so jih v obliki raznolikih ilustracij izbranih besedil naredile njene študentke.

Posebno obliko sestave sličic in besed, kot jo uporabljajo slikopisi, pa je predstavila Cvetka Sokolov v svojem razmišljanju *Slikopis – mala šola branja in pisanja*. Slikopisa ni predstavila samo kot posebne besedilne zvrsti, marveč je o vprašanih njegovem pisanju in delovanju spregovorila tudi kot tvorna avtorica slikopisov za revijo *Cicido*. Ob tem nam je iz lastne izkušnje razkrila

zapletene premisleke in postopke izbora, ki spremljajo na videz preprosto pripoved slikopisa. Pri oblikovanju slikopisa je treba ves čas misliti na posebne, male naslovnike in različne lastnosti besed, pisanje pa usklajevati z možnostjo slikovne predstavitve posameznih predmetov oz. besed.

O vprašanju vloge slikovnih gradiv v učbenikih pa je spregovorila Sonja Starc v svoji študiji *Večkodnost in zgradba učbeniškega besedila*. Obravnavala je predvsem izbor izraznih sredstev in zgradbo besedil, s katerimi pisci uvajajo osnovnošolce v svet različnih strok, jim ozaveščajo lastne izkušnje z okoljem in jih vpeljujejo v svet teoretičnih spoznanj. V svojo študijo je vključila učbenike s področja naravoslovja in družboslovja, slovenščine in matematike, ki vsi uporabljajo besedne in nebesedne/slikovne znake in nagovarjajo učence večkodno. Sestavine takih besedil, poimenovanih tudi 'besedila kolonije', je mogoče brati na različne načine s sestavljanjem posameznih besednih delov in podob ter izborom vrstnega reda, saj ima kohezivno moč predvsem naslovna tema, ki učenca usmerja. Zanje je značilna tesna povezanost slikovnega in besednega gradiva, ki z medsebojno interakcijo na različne načine ustvarja sporočilo. Posebej označene spremne naloge pa učenca vključujejo tudi v aktivno sodelovanje z zapisovanjem v delovni zvezek in reševanjem raznih nalog.

V objavljenem prispevku *Razmerja med slikovnimi in besednimi sestavinami sporočil* sama pišem o različnih možnostih povezovanja obeh oblik (kodov) spoznavanja in o zapletenosti njenega medsebojnega razmerja in posameznih sestavin v različnih vrstah novih besedil. Posebej razmišljam o kompleksnosti razbiranja sporočil človeškega obraza kot vizualne sestavine besedil, še zlasti pripovedi. Pri predstavitvi pa sem se osredinila na zadnji del študije, ki obrav-

nava razlike med običajnim linearnim branjem besedil brez slikovnih sestavin in nelinearnim razbiranjem nadbesedil/hipertekstov na računalniških zaslonih. Medtem ko tradicionalna besedila navadno beremo od besede do besede, od povedi do povedi in od prve do zadnje strani, nam nadbesedila na računalniških zaslonih skupaj ponujajo sestavkosov/segmentov besedila (v angl. *node*, prevedeno v slovenščino kot 'vozlišče') in razne vrste slikovnih gradiv, ki jih s povezavami (v angl. *link*) poljubno izbiramo. Povezovanje (v angl. *linking*) kot temeljna značilnost nadbesedil bralcu omogoča lasten izbor in povezave besednih in vizualnih sestavin. Branje kot dejanje postane dejanje izbiranja med posameznimi sestavinami in odločanja o količini pozornosti, namenjeni posameznim sestavinam, pri čemer je bralec omejen samo z avtorjevo ponudbo razpoložljivih sestavin. Bralec ima tako možnost sam uravnavati razmerje med besedilnimi in slikovnimi sestavinami doživljanja podatkov ter pomena v pogojih, ki jih določa sam. S takim branjem se spremeni razmerje med bralcem in avtorjem besedila, saj z lastnim izborom sestavin iz nadbesedila bralec na nek način postane soavtor svojega besedila in prevzame tudi odgovornost za svoj izbor. Hkrati pa se bistveno zmanjša možnost avtorskega nadzora nad besedilom, saj pomemben del izbora preide na bralca in ga avtor ne more več linearno določati oz. nadzorovati. Na področju književnosti novi žanr elektronskih umetnostnih besedil bralcu ponuja možnost neskončnih različnih povezav posameznih delov pripovedi, pri čemer posamezne bralne aktualizacije besedila pripeljejo do povsem različnih pripovedi oz. zgodb, od katerih ni nobena 'bolj pravilna' ali 'bližje avtorjevemu besedilu'. Taka besedila so povsem odprta, nestabilna in nedokončana besedilnost, pri kateri ni mogoče zapolniti razlike med avtorskim

ponujenim besedilom in bralčevo posamezno aktualizacijo: trajen izziv brez končne rešitve blizu postmodernemu konceptu popolne besedilnosti (prim. Roland Barthes).

Na področju učnih besedil pa spremenjena meja med piscem in bralcem prinaša tudi spremenjeno mejo med učiteljem in učencem, ki kot bralec nadbesedila lahko sam izbira med ponujenimi sestavinami nadbesedila in ob tem tudi zanemari pomembne sestavine. Ker nagovarja več čutil, je praviloma možnost multimodalne predstavitve podatkov bolj učinkovita kot zgolj besedno posredovanje. S stališča učenca možnost izbora hitrosti pri krmiljenju skozi podatke in globina procesiranja podatkov skladno z lastno potrebo pomenita prednosti pri motivaciji. Tudi samostojno iskanje podatkov in njihova organizacija z lastnim premislekom lahko prispevata k notranji motivaciji in pomagata pri organizaciji in posploševanju podatkov. Pri tem pa je pomembno poznavanje učnih ciljev in strategij uporabe podatkov, saj se učenci lahko tudi izgubijo v množici podatkov in se ne zmorejo vrniti k središčnemu zanimanju. Strokovnjaki za pisanje učnih nadbesedil zato opozarjajo na pomen nadvse strogega izbora bistvenih podatkov in njihove organizacije, če naj nadbesedila postanejo učinkovita osnova vseživljenjskega učenja.

Na popoldanski okrogli mizi »Razmerja med slikovnimi in besednimi sporočili s perspektive učencev in dijakov« pa je tekla beseda o različnih možnostih povezovanja obeh sestavin pri učencih za spodbujanje k branju, k uporabi slikovnih gradiv kot podpore pri razumevanju in k ustvarjanju lastnih vizualnih pripomočkov za učenje v obliki učnih plakatov.

Martina Peštaj je obravnavala *Televizijsko podobo knjige in moč televizijskega medija pri spodbujanju bralne kulture*. V tem okviru nam je predstavila

tudi eno izmed novih TV oddaj, v kateri mlade bralke in bralci sami govorijo o prebranih knjigah. Katarina Kejžar je predstavila svoje načine spodbujanja zanimanja osnovnošolcev za klasična literarna dela, Bojana Modrijančič Reščič pa je obravnavala povezavo ilustrativne in pesniške tvornosti svojih dijakov srednje strokovne šole in predstavila več tako nastalih pesniških zbirk. Sonja Žežlina je poročala o svoji uporabi slikovnih gradiv kot pomagal pri branju, Anita Laznik pa o uporabi računalniških predstavitev, ki spodbujajo besedno izražanje s slikovnimi podlagami. Tanja Jelenko je predstavila mnenja in ocene dijakov o

učbeniških in besednih gradivih, Irena Sojč pa je analizirala rezultate natečaja za najboljši učni plakat z uporabo besednih in slikovnih gradiv. Okrogla miza je prinesla več novih spodbud za strokovno sodelovanje v okviru Bralnega društva Slovenije.

Vse zgoraj navedene študije so objavljene v Zborniku Bralnega Društva Slovenije: *Razmerja med slikovnimi in besednimi sporočili*, ki ga je uredila Jelka Vintar in natisnil Zavod RS za šolstvo, 108 strani (2009). Naročiti ga je mogoče pri Zavodu RS za šolstvo. Cena je 16 evrov, za člane BDS pa 11 evrov.